

Kansalliset myytit: voimavara ja vankila

Sirkka Ahonen:

Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa. Gaudeamus 2017. 247 s.
ISBN 978-952-495-430-3 (nidottu),
978-952-345-501-6 (e-kirja).

Emeritaprofessori Sirkka Ahonen kirjoitti itsenäisyyden 100-vuotisjuhluvuodeksi tietokirjan suomalaiskansallisen identiteetin perustana olevista historiamyyteistä. Suomalaisilla on Ahosen mukaan kuusi yhteisesti jaettava menneisyydelle annettua merkitystä. Ne muodostavat historiamyyttien kaanonin, jonka hän sanoittaa seuraavasti:

”Me suomalaiset olemme yhtenäinen kansa [...] Kotalomme on ollut ja on oleva muodostaa oma kansallisvaltio, Suomi. Me suomalaiset olemme selviytyjäkansa [...] Me suomalaiset olemme tasa-arvoisia [...] Suomi on maailmanpolitiikassa rauhanvartija [...] Me suomalaiset olemme historiallinen osa Eurooppaa. (s. 11)”

Ahosen kirjan punaisena lankana on tutkia näiden menneisyydelle merkityksiä antavien isojen myyttien syntyä, muuttumista ja säilymistä 1800-luvulta nykyaikaan asti. Analyysinsä lähdeaineistona hän käyttää historian kouluoppikirjoja. Tämä on hyvin perusteltu valinta, sillä juuri koulussa omaksutaan yhteisön jakamat tavat antaa menneisyydelle merkityksiä – kansalliset historiatulkinnat eli niin kutsuttu kansallinen katse.

Yksi Ahosen kirjan erityisistä ansioista on oppikirjojen vertailu historian käsikirjoihin ja niiden tarkastelu suomalaisen historiankirjoituksen kontekstissa. Kirja selvittää näin myyttisten käsitysten kehitystä paitsi koulukirjoissa myös historian tutkimuksen ja -kirjoituksen piirissä. Ahonen näyttää lukijalle, kuinka historian tutkimuksen uudet suunnat ja näkökulmat, kuten ”matala katse” ja moniäänisyys, ovat konkretisoituneet uudellaisiksi kertomuksiksi menneisyydestä.

Ahonen tarkastelee suomalaisia menneisyysmyyttejä nimenomaan kansallisen identiteetin rakennusosina. Myytit hän määrittelee heti kirjan alussa ”kansanomaiseksi tiedon lajiksi”, jonka tärkeys myyttejä kierrättävälle yhteisölle johtuu niiden moraalisesta käyttöarvosta eikä niinkään totuusarvosta. Toistamalla myyttejä ihmiset lujittavat yhteenkuuluvuutta ja rohkaisevat toinen toisiaan. Myytit ovat siten yhteisön voimavara. Kuten Ahonen kirjan esipuheessa toteaa, hänen tavoitteenaan ei ole rikkoo myyttejä vaan osoittaa, ”miten ne ovat kestäneet yhteiskunnan muutoksen paineissa”.

Vaikka myytit ovat vanhoja, niihin yhä samastutaan, mikä Ahosen mukaan näkyy 2000-luvulla toteutetuissa kyselytutkimuksissa. Hän kertoo, että ”2000-luvun mielipidekartoitusten mukaan voimissaan olevat

suomalaisuuden myytit” jäsentävät oppikirjojen tarkastelua (s. 16). Hieman kuitenkin ihmettelen, mistä joukkokyselyistä Ahonen on kaanonin myytit löytänyt. Hänen viittaamisensa kyselyissä ei nimittäin ole tiedusteltu kansalaisten käsityksiä suomalaisten menneisyydestä vaan kartoitettu mielipiteitä Suomen nykytilasta, asepalveluksen suorittamisen motiiveista sekä toisen maailmansodan muistosta ja tietolähteistä nuorten keskuudessa.¹ Näistä Pilvi Torstin tutkimuksessa on esitetty suomalaista historiaa koskevia kysymyksiä, mutta mainittujen myyttien esiin uuttaminen ei Torstinkaan tutkimustuloksista käy suoraviivaisesti. Ahosen esittämän myyttiluettelon osuvuutta on silti vaikeaa kiistää. Juuri näihin suomalaisuuden mielikuvien ja kiistoihin niiden paikkansapitävyydestä ovat historian harrastajat ja ammattilaiset törmänneet niin oppi-, tieto- kuin tiedekirjallisuudessaakin.

Ahosen mukaan historian professori ja fennomaani Yrjö Koskisen (1830–1903) *Suomen kansan historia* (1881) oli keskeisessä roolissa suomalaisuuden myyttien muotoilussa ja vakiinnuttamisessa oppikirjojen sisällyksi. Teos päättyi poliittisen kädenväännön kohteeksi, mutta siinä rakennetut myytit vakiinnuttivat paikkansa suomalaisuuden kivijalkana. Koskisen teoksen vastaanottoa käsittelevään osaan kirjassa olisin kaivannut tarkkuutta sekä kirjoittajalta että varsinkin kustannustoimittajalta. Ahonen kertoo, kuinka lopulta ”Kielitaistelun seurauksena Kouluylhallitus kielsi kiertokirjeessään 16. joulukuuta 1875 käyttämästä kouluissa Koskisen oppikirjaa” (s. 39). Kielitaistelun kytkös Kouluylhallitukseen ja sen esittämään kieltoon jää hyvin irralliseksi ja olisi kaivannut selventämistä. Hämmennystä herättää myös Kouluylhallituksen kiellon mainittu ajankohta: jos Koskisen kirja ilmestyi vasta vuonna 1881, kuinka se voitiin kieltää käytöstä jo kuusi vuotta aiemmin? Kiertokirjettä ei myöskään löydy kirjan lähdeluettelosta, jossa muutoin on lueteltu lähteinä käytetyt kouluhallinnon asiakirjat kuten opetussuunnitelmat.

Koskisen luomia myyttejä toistettiin uskollisesti nuoren tasavallan oppikirjoissa aina toiseen maailmansotaan saakka. Sodan jälkeen uusi poliittinen tilanne vaati menneisyyden tarkastelua uudelleen sekä historiapolitiikan uudistamista. Ensimmäinen askel tähän suuntaan oli kouluoppikirjojen ”puhdistus” vuosien 1944–1945 taitteessa. Historiankirjoituksessa taas sai jalansijaa metodinen objektivismi, joka edellytti historiallisen tiedon perustamista lähteisiin ja niiden kriittiseen tarkasteluun ilman ideologioista haettuja tulkintatapoja. Historiankirjoittajat sanoutuivat irti menneisyyden kansallisesta tulkintamisesta, ja objektiivisuuden tavoittelu alkoi sittemmin näkyä myös oppikirjoissa. Sittemmin 1980-luvulla objektivismilta valtasi alaa konstruktivistinen tiedonkäsitys, jonka mukaan tieto on riippuvainen kulttuurissa ja yhteiskunnassa sille asetetuista odotuksista ja valtasuhteista.

Ahonen analysoi kirjansa kolmannessa luvussa perusteellisesti toisen maailmansodan jälkeen julkaisuja historian käsikirjoja ja kouluoppikirjoja osoittaen, miten kunkin historiamyytin mukainen tulkinta menneisyydestä on muuttunut, säilynyt tai kadonnut kulttuuristen muutosten myötä. Esimerkiksi myytit etnisestä yhtenäisyydestä ja kansallisvaltiosta suomalaisten kohtalona murtuivat tutkijoiden käsittelyssä ja sen myötä katosivat oppikirjoistakin. Toisaalta myytti suomalaisten erityisestä selviytymiskyvystä on säilynyt sekä historiantutkimuksen että historianopetuksen piirissä. Kiinnostava täyskäännös on tapahtunut rauhanturvajamyytin kohdalla: Yrjö Koskisen alkuperäinen myytti suomalaisista sankarillisina sotureina on YYA-ajan puolettomuuspolitiikassa muuttunut rauhanpuolustajien myyiksi.

Ahonen on jakanut sekä oppikirjat että niiden vertailuaineistona toimivat käsikirjat sukupolviin sosiologi Karl Mannheimin 'yhteiskunnallisen sukupolven' käsitteeseen nojautuen. Sukupolviin jakaminen on perusteltu valinta, joka ryhdyttää ison aineiston analyysia; tietysti myös itse oppikirja-aineistosta nousevat jäsenystävät olisivat olleet mahdollisia. Ahonen perustelee silti valintaansa osuvasti: "Oppikirjantekijät työstivät sukupolvikokemuksensa oppikirjasukupolviksi." (s. 16)

Ahosen tavoitteena on esittää lukijalle käsikirjojen ja oppikirjojen välinen vuorovaikutus, mikä on erittäin kiinnostava näkökulma. Tällaista vuorovaikutuksen esille tuomista olisin kuitenkin toivonut lisää. Nyt lopputulos jää hieman pintapuoliseksi, sillä käsikirjojen ja oppikirjojen analyysia ei nivota yhteen vaan toteutetaan toisistaan erillään. Jäin myös miettimään analyysin jäsentelyä tekstiin. Käsikirjojen osalta kukin myytti käsitellään sen sisäisen kronologian mukaan, siis myytin muinaisajasta aina lähihistoriaan edeten ja samalla käsikirjojen tulkintoja toisiinsa vertaillen. Oppikirjojen osalta taas käsittely etenee oppikirjasukupolvittain, minkä seurauksena kunkin myytin sisäistä kronologiaa käydään läpi uudelleen ja uudelleen eikä muutos oppikirjasukupolvien välillä pääse näkyviin yhtä hyvin kuin käsikirjojen kohdalla. Yhdessä ja samassa jäsentelyratkaisussa pitäytyminen olisi auttanut monimutkaisen kokonaisuuden hahmottamista.

Ahonen nostaa taitavasti aiheen tarkastelun konkreettiselta teoreettiselle tasolle. Hän pohtii, kuinka historiallisen tiedon eli tässä tapauksessa myytin keskeytyminen on riippuvainen paitsi historiantutkimuksesta myös monesta muusta seikasta historian tuottamisen kentällä. Elinvoimainen myytti on hyvä kertomus, joka vastaa yhteisön moraalista tarvetta ja kollektiivisen muistin kehystä sekä sopii vallitsevaan historiapolitiikkaan. Jotkin suomalaisuuden historiallisista myyteistä ovat niin joustavia ja muuntautumiskykyisiä, että ne pitävät pintansa ajan kulusta ja uuden tiedon kertymisestäkin huolimatta. Toisaalta hyvät myytit ovat niitä

ylläpitävälle yhteisölle liian tärkeitä, että niistä voitaisiin kevyin perustein luopua.

Kansallisissa myyteissä piilee kuitenkin vaara: niiden avulla suljetaan helposti erilaiset vähemmistöt yhteisön ulkopuolelle. Suomessa näin on käynyt esimerkiksi saamelaiden ja romanien kohdalla – myös oppikirjoissa, joita Ahonen on itse ollut 1980-luvulla tekemässä. Ahoelle on nostettava hattua hänen avoimen itsekriittisestä otteestaan. Hänen terävä arvionsa kansallisen näkökulman arvosta kuuluu:

"Historian kirjoittaminen ja opettaminen kansallisin kehyksin pitää yllä kestäväntöntä näkemystä kansakunnasta historian ratkaisevina toimijoina, ja samalla se häivyttää menneiden tapahtumien yhteiset kansainväliset merkitykset ja tulevaisuuden yhteiset haasteet. (s. 207) "

Kirjansa viimeisessä luvussa Ahonen peräänkuuluttaa kansallisen tarkastelukehiksen vaihtamista ihmisyyteisöiden verkottuneisuuden ja keskinäisen riippuvuuden huomioivaan, jopa globaaliin ajatteluun. Kansakuntaa suuremman näkökulman ottaminen menneisyyteen on historiantutkijoille iso tehtävä – mutta eettisesti keskeinen valinta.

Virpi Kivioja, VTM
Turun yliopisto

1. Jyrki Haikonen & Pentti Kiljunen, *Mitä mieltä, suomalainen? EVAn asennetutkimuksien kertomaa vuosilta 1984–2003*. Taloustieto 2003; Sami Myllyniemi (toim.) *Puolustus kannalla. Nuorisobarometri 2010*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta 2010; Pilvi Torsti, *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus 2012; Kevin Wolnik et al., The long shadows of the difficult past? How young people in Denmark, Finland and Germany remember WWII. *Journal of Youth Studies* 20:2 (2017), 162–179. Lisäksi kirjan lähdeluettelosta löytyvät seuraavat joukkokyselyt: Ilkka Haavisto, *Neljä Suomi. EVAn arvo- ja asennetutkimus 2014*. Taloustieto 2014; Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta 2009*. Taloustieto 2009. Pilvi Torstin tutkimusta lukuun ottamatta kaikki ovat luettavissa ja ladattavissa verkossa.